

О‘ZBEK MUSIQA MADANIYATIDA CHANG CHOLG‘USINING O‘RNI

Umrqulova Gulira’no

Guliston davlat universiteti

“Xalq cholg‘ularida ijrochilik” ta’lim yo‘nalishi

3-kurs talabasi

Email:

guliranoumrqulova@gmail.com

Tel: +998910232404

Ilmiy rahbar: Xusnora

Shukurjonova

Annotatsiya: Ushbu maqolada chang cholg‘usining o‘zbek musiqa madaniyatidagi o‘rni, uning tarixiy shakllanish bosqichlari, XX asrda amalga oshirilgan modernizatsiya jarayonlari hamda zamonaviy ijrochilikdagi ahamiyati yoritilgan. Maqolada A.Petrosyans rahbarligida o‘tkazilgan cholg‘ularni modernizatsiyalash tajribalari, changlar oilasining yaratilishi va ularning orkestr tarkibidagi o‘rni haqida ma’lumotlar keltiriladi.

Kalit so‘zlar: Chang cholg‘usi, xalq cholg‘ulari, modernizatsiya, ijrochilik san’ati.

Markaziy Osiyo xalqlarining musiqa merosi juda boy va qadimiy tarixga ega. Ularning an’analari bugungi kunda ham badiiy va estetik qiymatini saqlab kelmoqda. O‘zbek musiqa madaniyati asrlar davomida turli cholg‘u asboblari bilan boyib, o‘ziga xos milliy ohang va ifoda vositalarini shakllantirgan. Shu jarayonda chang cholg‘usi nafis tovushi, keng diapazoni va boy ifoda imkoniyatlari bilan alohida o‘rin egallaydi. U xalq ijodiyati, maqom san’ati hamda zamonaviy musiqa yo‘nalishlarida milliy ruhni saqlab qolish va targ‘ib etishda beqiyos ahamiyatga ega.

“XV-XVII asr miniatyuralarida chang (arfa), doyra, lyutnya, borbat, ud, qonun, g‘ijjak, soz, nay, rubob, tanbur kabi cholg‘u-lar tasvirlangan. “Shohnoma”ning XV asr

oʻrtalarida koʻchiril-gan nusxasidagi miniatyura parchasida chang, ud, tanbur va rubob cholgʻulari aks ettirilgan. Oʻrta asr miniatyuralarida nay xalq cholgʻulari xonaki ansambli tarkibida tasvirlangan. Bu chol-gʻuning jozibali ohangidan ilhomlangan”¹.

Chang cholgʻusi xalq sanʼati, anʼanaviy ijrochilik hamda zamonaviy orkestr madaniyatining rivojida beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Oʻzbek xalq cholgʻulari milliy madaniyatimizning ajralmas qismi boʻlib, ular orasida chang cholgʻusi alohida oʻringa ega. Jarangdor ohangi va keng diapazoni bilan ajralib turuvchi chang asrlar davomida xalq kuylarini, maqom yoʻllarini ijro etishda muhim vosita boʻlib kelgan. Ushbu cholgʻu xalq sanʼati, anʼanaviy ijrochilik hamda zamonaviy orkestr madaniyatining rivojida beqiyos ahamiyat kasb etadi.

1. Chang cholgʻusining tarixiy ildizlari

Chang cholgʻusining dastlabki koʻrinishlari qadimiy Sharq madaniyatida – Eron, Hindiston va Xitoyda uchraydi. U karvon yoʻllari orqali Oʻrta Osiyoga kirib kelgan va bu yerda oʻziga xos tarzda takomillashgan. Oʻzbek xalqining chang cholgʻusi tovush tembri, torlar soni, rezonator qutisi va chalish uslubi bilan boshqa xalqlarnikidan farq qiladi. U qadimiy davrlardan boshlab xalq bazmlari, marosimlar va saroy musiqa anʼanalarida keng qoʻllanilgan.

Vaqt oʻtishi bilan chang cholgʻusi shakl va imkoniyat jihatidan takomillashib bordi hamda XX asrda uning modernizatsiya jarayoni yangi bosqichga koʻtarildi.

2. XX asrda chang cholgʻusining modernizatsiyasi

1930-yillarda A.Petrosyans rahbarligida oʻzbek xalq cholgʻularini tizimli ravishda modernizatsiyalash ishlari boshlandi. Bu jarayon S.Didenko, A.Kevxoyans, V.Romanchenko kabi mutaxassislar ishtirokida amalga oshirildi. Ular V.Andreyevning tajribasiga asoslanib, chang cholgʻusini 12 bosqichli teng temperatsiyaga moslashtirdilar. Natijada professional ansambllar va orkestrlarda ijro etish imkonini beruvchi zamonaviy chang cholgʻulari yaratildi.

Mazkur islohotlar natijasida chang cholgʻusining turli diapazonlardagi variantlari – chang pikolo, chang prima, chang tenor, chang alt, chang bas shakllari yaratilib,

¹ Tashmatova A. Ijrochilik sanʼati tarixi, T.: 2017,

“changlar oilasi” vujudga keldi. Bu esa o‘zbek xalq cholg‘ulari orkestri tembr boyligini kengaytirdi.

3. Chang cholg‘usining ijrochilikdagi va ta’lim tizimidagi o‘rni

Chang cholg‘usi o‘zbek xalq musiqasining barcha yo‘nalishlarida, xususan, “Shashmaqom” va Farg‘ona–Toshkent maqom yo‘llari ijrosida muhim o‘rin tutadi. Chang yakka cholg‘u sifatida ham, ansambl va orkestr tarkibida ham keng qo‘llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. A.Odilov. O‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilik tarixi. – Toshkent, 1995.
2. A.Lutfullayev, T.Solomonova. O‘zbek xalq musiqa cholg‘ulari. – Toshkent, 2005.
3. A.Tashmatova. Musiqiy cholg‘ular muzeyi katalogi. – Toshkent, 2006.
5. F.Shukurova. Xalq cholg‘ularida ijrochilik asoslari. – Toshkent, 2010.
6. Abdugapparov A. Cholg‘u ijrochiligini o‘qitish uslubiyoti. Toshkent: Fan Ziyo-si, 2021. 162 bet.
7. Yakubov Z.M. Cholg‘u ijrochiligi. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashri, 2021. 144 bet.
8. Namangan davlat universiteti. Xalq cholg‘ularida ijrochilik. Namangan: NDU nashriyoti, 2024. 128 bet.
9. Petrosyans A. O‘zbek xalq cholg‘ularini modernizatsiyalash tajribalari. Toshkent: Musiqiy nashrlar, 1935. 76 bet.
10. Qodirov B. O‘zbek milliy cholg‘ulari tarixi va ijrochilik san’ati. Toshkent: Fan, 2018. 210 bet.
11. G‘ofurov S. Xalq cholg‘ulari va zamonaviy orkestr madaniyati. Toshkent: San’at nashriyoti, 2020. 145 bet.
12. Ayxodhayeva Sh. O‘zbek musiqasi. Xalq musiqa ijodiyoti, Toshkent: Musiqa nashriyoti, 2023.